

KS. KRZYSZTOF JEŻYNA

SAKRAMENTALNY CHARAKTER ŻYCIA MORALNEGO

Odnowa zainicjowana przez Sobór Watykański II przyczyniła się do reorientacji w naukach teologicznych, w tym samej sakramentologii określając, że celem sakramentów jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie czci Bogu¹. Posoborowa odnawa przyczyniła się przede wszystkim do ukazania wymiaru historiozbawczego i personalistycznego. Sakramenty wprowadzają człowieka w tajemnicę życia Bożego, a sakramentalne życie moralne chrześcijan ma swe źródło w zbawczym wydarzeniu Chrystusa, w osobowym spotkaniu ze Zmartwychwstałym. Spotkanie to jest łaską, obdarowaniem i uświęceniem, które domaga się odczytania zobowiązań moralnych.

Mimo trwającej odnowy soborowej nadal trudno przełamać wyobrażenia i praktykę w podejściu do sakramentów. Wciąż pokutuje reistyczne podejście do sakramentów, które są pojmowane jako „rzeczy święte”, jako narzędzie i środek dający siłę moralną do wypełnienia wymagań dyscypliny kościelnej. Ponadto mocno podkreślane w nauczaniu teologicznym przekonanie, że skuteczność sakramentów zależy od strony obiektywnej, którą wyraża określenie *ex opere operato* ukształtowało pogląd o automatycznym ich działaniu, przy niewielkim znaczeniu osobistego zaangażowania uczestniczących, mimo że mówiono o udziale człowieka w kategorii *ex opere operantis*. Udział w sakra-

Ks. dr hab. KRZYSZTOF JEŻYNA, prof. KUL – dyrektor Instytutu Teologii Moralnej KUL; kierownik Katedry Teologii Moralnej Ogólnej KUL; adres do korespondencji: ul. Ogrodowa 14, 20-075 Lublin; e-mail: krzycho@kul.pl

¹ Por. KL 59.

mentach bywa przeżywany zbyt indywidualistycznie, co sprawia, że wielu nie rozpoznaje wspólnotowego charakteru przesłania sakramentów. Praktyka duszpasterska dostarcza też dowodów, iż pewna część wierzących, uważając sakramenty za znaki nadzwyczajne, wydarzenia wyjątkowe, przyjmuje je rzadko, nie pojmując ich znaczenia dla życia duchowego i moralnego.

Współczesna refleksja nad posoborowym rozumieniem sakramentów i ich znaczeniem dla moralnego życia chrześcijańskiego powinna ukazywać nade wszystko ich wymiar personalistyczny i historiozbowczy, eklezjalny i społeczny.

I. PERSONALISTYCZNY I HISTORIOZBOWCZY WYMIAR SAKRAMENTÓW

Współczesne ujęcie sakramentów odsłania ich wymiar personalistyczny i historiozbowczy. Sakramenty święte mają charakter osobowego spotkania z Chrystusem, a przez Niego z Ojcem i Duchem Świętym. Oznacza to, że Bóg zwraca się do człowieka z darem zbawienia i uzdalnia go do przyjęcia daru i udzielenia odpowiedzi. Zbowczy dialog człowieka z Bogiem toczy się w każdej chwili życia i w każdym miejscu, jednak uprzywilejowanym miejscem takiej wymiany darów są sakramenty².

Sakramenty nie mają charakteru rzeczowego, nie zawierają w sobie specyficznie neutralnej łaski lub przedmiotowej nadprzyrodzonej siły. Sakramenty są przede wszystkim miejscem teofanii, objawienia się Boga i Jego błogosławieństwa. Bóg objawia się i oddaje w sakramencie osobowo: Bóg Ojciec w Słowie Bożym i darze Ducha Świętego³. Zbowcza inicjatywa Boga zmierza do tego, by człowiek uczestniczył w życiu Boga, a On mógł żyć w każdym człowieku. Sakramenty święte realizują komunie życia, komunie z Bogiem i w Bogu.

Celem każdego sakramentu jest włączenie człowieka w rzeczywistość zbowczą. Sakramenty przekazują na różny sposób zbowcze dzieło Chrystusa wierzącym i zapraszają każdego, by włączył się osobistą decyzją w kontynuację zbawienia w historii. Sakramenty są więc znakami misterium Chrystusa, ale znaka-

² Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK) nr 1130-1131. Por. S. S z c z e p a n i e c. *Eucharystia w ruchu Światło-Życie*. W: *Eucharystia. Misterium – ofiara – kult*. Red. J. J. Kopeć. Lublin 1997 s. 200.

³ Por. KKK 1077. Zob. także: B. N a d o l s k i. *Słowo Boże i sakramenty święte*. W: *Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie*. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin 1995 s. 151; F. D y l u s. *Tajemnica Eucharystii w aspekcie eschatologii*. W: *Eucharystia. „Kolekcja Communio”* nr 1. Poznań–Warszawa 1986 s. 320.

mi obiektywnymi, Jego żywej i konkretnej obecności. Zbawczy i obiektywny charakter udzielania się Boga w sakramentach sprawia, że Kościół mówi o konieczności sakramentów do zbawienia⁴. Skuteczność sakramentów płynie z mocy zbawczej dzieła Chrystusa i Jego działania w sakramencie⁵.

Niemniej owocność sakramentów zależy także od postawy przyjmującego, od jego wiary i woli przyjęcia Bożych darów, które wprowadzają w nowe życie. W ten sposób sakramenty są znakami obdarowania, znakami łaski, ale stają się także źródłem zobowiązań moralnych⁶. Tak jak wiara staje się żywa poprzez spotkanie i dialog człowieka z Bogiem, tak sakramenty wymagają osobowego spotkania i otwarcia na dary łaski. Kluczowa jest tu relacja wiary i sakramentów. Kościół broni prawdy, że sakramenty „nie tylko zakładają wiarę, ale przez słowo i elementy obrzędu karmią ją, wzmacniają i wyrażają; przez to bywają nazywane «sakramentem wiary»”⁷. Konieczność wiary dla owocnego przyjęcia sakramentu sprawia, że sakramenty zakładają wiarę u przyjmującego, a samo przyjmowanie sakramentu jest wyrazem wiary, to zaś stwarza warunki, by sakrament stał się źródłem rozwoju i wzmocnienia wiary. Można w tym duchu powiedzieć, że sakramenty są wydarzeniami zbawczymi jedynie dla tych, którzy przyjmują je z wiarą i chcą w tej wierze wzrastać⁸.

W swej misji ewangelizacyjnej Kościół domaga się zachowania jedności wiary i życia moralnego. Personalistyczna koncepcja wiary podkreśla, że pełna odpowiedź na Boży dar zbawienia wyraża się w wierze, która obejmuje całe życie, a więc także życie moralne. Jan Paweł II tłumaczył tę więź kategorią opcji fundamentalnej, która wyjaśnia, że decyzja wiary jako zasadniczy wybór życiowy angażuje całego człowieka, ale także kształtuje całość ludzkiego życia⁹.

Odpowiedź wiary jest więc koniecznym elementem życia sakramentalnego, a wszelkie rozwijanie tzw. pobożności sakramentalnej powinno prowadzić

⁴ Por. KKK 1129.

⁵ Por. KKK 1127-1128.

⁶ W teologii moralnej przedsoborowej sakramenty ukazywano reistycznie, czyli nie tyle jako źródło zobowiązań moralnych, co raczej jako środki pomagające wypełnić moralne obowiązki. Por. W. B o ł o z. *Eklezjalne aspekty moralności chrześcijańskiej*. Tuchów 1991 s. 114-115.

⁷ KL 59.

⁸ Por. J a n P a w e ł II. Encyklika *Veritatis splendor* (VS). Watykan 1993 nr 26.

⁹ Por. K. J e ż y n a. *Moralne przesłanie nowej ewangelizacji. Wezwanie do odnowy Kościoła i świata*. Lublin 2002 s. 165-179.

jednocześnie do pogłębienia wiary. Dowartościowując znaczenie sakramentów dla wiary i życia chrześcijańskiego Jan Paweł II stwierdził, że „w sakramentach i poprzez sakramenty można metodycznie i skutecznie przekazywać wiernym wiedzę o słowie Bożym i tajemnicy zbawienia”¹⁰.

Właśnie Kościół poprzez sprawowanie sakramentów staje się miejscem rozpoznawania woli Bożej i miejscem wyborów moralnych. Dzięki temu życie moralne jest ściśle związane z życiem sakramentalnym. Sakramenty są więc wyrazem Prawa Chrystusa i choć każdy sakrament wyraża to nieco inaczej, to chrześcijanin przez samo uczestnictwo w sakramentach może rozpoznać i uznać podstawowe wymagania miłości, której pełnię objawił Chrystus w tajemnicy paschalnej¹¹. Jan Paweł II podkreślał, że sakramenty są źródłem poznania i mocy pozwalającej wypełnić prawo Boże, bowiem „w sakramentach, które wypływają z przebitego boku Odkupiciela (por. J 19, 34), wierzący znajduje źródło łaski i mocy, by zachowywać zawsze, nawet wśród najpoważniejszych trudności, święte prawo Boże”¹². Moc łaski sakramentalnej płynie stąd, iż wiąże się ona z działaniem Ducha Świętego, którego rolą jest kierowanie ku poznaniu prawdy Bożej i życia tą prawdą¹³. Sakramenty pozwalają interioryzować w sercu ludzkim prawo miłości, by ono poprzez zobowiązania moralne kształtowało styl życia naśladując Jezusa. Ponadto w sakramencie Chrystus pomaga człowiekowi odczytać jego drogę, rozpoznając znaki, jakie się pojawiają w jego życiu¹⁴.

Związek sakramentów z moralnością wynika przede wszystkim z faktu, że są one źródłem łaski, która uświęca, przemienia i przebóstwia człowieka¹⁵. Rozwój życia chrześcijańskiego uwarunkowany jest przyjęciem łaski sakramentalnej, dlatego życie chrześcijanina ma charakter sakramentalny. Sprawowanie sakramentów i przyjęcie darów zobowiązuje do odpowiedzialności i stanowi źródło zobowiązań moralnych, czyli obdarowanie sakramentalne jest

¹⁰ J a n P a w e ł I I. *Kat. Misja presbiterów w sakramentalnej postudze uświęcania* (5.05.1993) nr 1. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół*. Kraków-Ząbki 1999 s. 226. Por. P. J. R o s a t o. *Wprowadzenie do posoborowej teologii sakramentów*. Tł. A. Baron. Kraków 1998 s. 112.

¹¹ Por. J. N a g ó r n y. *Historiozbawczy fundament moralności chrześcijańskiej*. W: *Teologia moralna u kresu II tysiąclecia*. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin 1998 s. 165-166.

¹² VS 103.

¹³ R o s a t o. *Wprowadzenie do posoborowej teologii sakramentów* s. 41.

¹⁴ Por. N a d o l s k i. *Słowo Boże i sakramenty* s. 154.

¹⁵ Por. F. G r e n i u k. *Sakramenty źródłem zobowiązań moralnych*. RTK 34:1989 nr 3 s. 5-20.

podstawą wymagań moralnych¹⁶. W takiej wizji uczestnictwa w sakramentach akcent pada na imperatyw moralny zawarty w samym darze sakramentalnym, a życie moralne chrześcijanina przybiera styl życia sakramentalnego. Przekształceni przez łaskę chrześcijanie są prawdziwie zdolni do odpowiedzi na powołanie dane od Boga. Wzrost życia chrześcijańskiego wymaga sakramentalnej wspólnoty z Bogiem, a także wspólnoty wierzących, która sama ma charakter sakramentalny.

II. EKLEZJALNY WYMIAR SAKRAMENTÓW

Personalistyczny i zbawczy charakter sakramentów pozwala odkryć i przeżywać sakramentalność Kościoła jako wspólnoty wierzących. Sakramentalność Kościoła opiera się na obecności Chrystusa, który nie tylko jest centrum orędzia zbawienia, ale sam jest sakramentem Boga, czyli znakiem zbawczym posłanym od Ojca, który poznajemy dzięki działaniu Ducha Świętego. Sakramentalny charakter posłannictwa Kościoła oznacza, że sakramenty umożliwiają Kościołowi pełnienie jego zbawczej misji, ale także sakramenty z istoty swej mają charakter eklezjalny, to znaczy, że ich sprawowanie nie tylko buduje Kościół, ale potwierdza jego zbawczą misję. Wspólnota eklezjalna stanowi naturalne środowisko wzrostu i rozwoju życia moralnego.

Kościół może potwierdzać swoją istotę poprzez sakramenty dlatego, że jego Założyciel – Chrystus – sam jest Sakramentem. Chcąc wykazać nadprzyrodzoną skuteczność i konieczność sakramentów dla zbawienia, należy odwołać się do Osoby Chrystusa, twórcy i źródła sakramentów Kościoła, ponieważ On sam jest Sakramentem zbawienia, znakiem wiecznej miłości Boga do człowieka. Chrystus jest Sakramentem Boga przez swą nieustanną i zbawczą obecność wśród ludu. W Chrystusie najpełniej objawiło się i zrealizowało zbawienie, gdyż On sam jest Zbawicielem, jest więc osobowym znakiem, sakramentem zbawienia¹⁷. Chrystus-Sakrament jest źródłem sakramentów Kościoła i sakramentalności liturgii Kościoła, która jest syntezą historii zbawienia oraz aktualizacją misterium Chrystusa. Kościół jest owocem zbawczego dzieła Chrystusa, ale także to działanie zbawcze kontynuuje. Zbawienie człowieka i uwielbienie Boga jest kontynuowane w Kościele przez posługę

¹⁶ Por. B o ł o z. *Eklezjalne aspekty moralności chrześcijańskiej* s. 117.

¹⁷ Por. B. M i g u t. *Znaki Misterium Chrystusa. Historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB (1910-1983)*. Lublin 1996 s. 53.

sakramentalną, dlatego Kościół Chrystusowy jest Kościołem sakramentów¹⁸. Sakramenty, dając udział w misterium Chrystusa, aktualizują Jego obecność i tym samym tworzą Kościół, konstytuując go jako kontynuatora misterium Chrystusa¹⁹.

Sakramentalna posługa w Kościele wiąże się z wiarą w żywą obecność Chrystusa zmartwychwstałego w swoim Kościele. Oznacza to, że sakramenty są znakami Chrystusa, gdyż nie tylko ustanowione są Jego wolą i autorytetem, ale kryje się za nimi żywa obecność Zmartwychwstałego, który je dopełnia i sprawuje. Sakramenty są więc działaniem samego Chrystusa za pośrednictwem Kościoła, nie tylko w aspekcie jurydycznym, ale ontologicznym, gdyż Chrystus jest źródłem, sprawcą i dopełnia je *in actu*²⁰. Wiara chrześcijanina jest warunkiem spotkania Chrystusa w Kościele i owocności sakramentu, w którym uczestniczy.

Dzięki temu, że Chrystus jest Sakramentem, także Kościół jest sakramentem. Jest on nade wszystko sakramentem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem w Jezusie Chrystusie za sprawą Ducha Świętego: „jest znakiem i narzędziem obecności i działania Ducha Ożywiciela”²¹. Kościół pomaga nie tylko wypełniać wspólnotowy wymiar powołania chrześcijańskiego, ale sam zyskuje sakramentalny charakter swej wspólnoty. Jako wspólnota, w której dokonuje się bezustannie spotkanie ze zbawiającym Bogiem, Kościół jawi się jako prasakrament, jako fundamentalne źródło uświęcenia człowieka. Wymaga to nieustannie wzniesienia się ponad horyzontalne widzenie społeczności kościelnej, ale uznanie w niej nadprzyrodzonej więzi z Bogiem Trójjedynym.

Kościół jest znakiem i środkiem zbawczego działania Boga, dlatego nazywany jest sakramentem zbawienia. Skoro Chrystus jest Sakramentem zbawienia, to Kościół jest sakramentem Chrystusa, ponieważ wskazuje na Chrystusa i uobecnia Jego zbawienie²². Oznacza to, że Kościół nie jest celem samym w sobie, lecz pełni funkcję służebną w dziele zjednoczenia z Bogiem, stając się znakiem i środkiem owej jedności. Dlatego w posłudze Kościoła trzeba uznać fundamentalną rolę sakramentów świętych.

Sakramenty święte, które są sakramentami Chrystusa, są również sakramentami Kościoła i to w dwojakim znaczeniu, są sakramentami „przez Koś-

¹⁸ Por. KL 6; N a d o l s k i. *Słowo Boże i sakramenty* s. 158.

¹⁹ Por. M i g u t. *Znaki Misterium Chrystusa* s. 66-67.

²⁰ Por. D y l u s. *Tajemnica Eucharystii* s. 320.

²¹ J a n P a w e ł II. Encyklika *Dominum et Vivificantem*. Watykan 1986 nr 64.

²² Por. B o ł o z. *Eklezjalne aspekty moralności chrześcijańskiej* s. 100.

ciół” i „dla Kościoła”²³. Zlecona Kościołowi posługa wynika z tego, że Chrystus w mocy Ducha Świętego uobecnia się i działa w sakramentach „przez Kościół”. Sakramenty są także dobrem „dla Kościoła”, ukazując bowiem doskonałą komuniją Boga Miłości przyczyniają się do budowy Kościoła. Jan Paweł II, w duchu odnowy posoborowej, podkreślał wspólnotowy charakter wszystkich sakramentów, a szczególnie Eucharystii²⁴. Konsekwencją faktu, że sakramenty tworzą Kościół jest to, że sakramentalność liturgii wyraża i tworzy sakramentalność Kościoła w świecie²⁵. Wierzący przez uczestnictwo w sakramentach i odczytanie w nich przesłania moralnego stają się uczniami Chrystusa w świecie.

III. SPOŁECZNY WYMIAR SAKRAMENTÓW

W duchu odnowy soborowej współcześni chrześcijanie mogą uczestniczyć w sposób bardziej świadomy i autentyczny w sakramentach przyjmując sakramentalny styl życia, który wypływa z celebracji sakramentów i pobudza do urzeczywistnienia w społeczeństwie wartości ewangelicznych²⁶. Wyraźnie przejawia się to w Eucharystii, która będąc „ośrodkiem i celem całego życia sakramentalnego” wraz z innymi sakramentami tworzy „sakramentalny styl życia chrześcijanina”²⁷. Sakramentalna posługa Kościoła prowadzi do takiej przemiany, w której wiara, jeśli ma być pełna, winna być połączona z praktykowaniem sakramentalnego stylu życia, który odznacza się sprawiedliwością i miłością. Wiara wyraża się wiarygodnie i jednoznacznie w ortopraksji sakramentalnej, czyli w urzeczywistnianiu wartości moralnych odczytanych w przyjmowanych sakramentach²⁸.

²³ Por. KKK 1118.

²⁴ Por. J a n P a w e ł II. Encyklika *Redemptor hominis*. Watykan 1979 nr 20 i Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*. Watykan 2003 nr 26. Por. J. N a g ó r n y. *Eucharystia – we wspólnocie i dla wspólnoty*. W: *Eucharystia – miłość i dziękczynienie*. Homo meditans t. 9. Red. W. Słomka, A. J. Nowak. Lublin 1992 s. 126-140.

²⁵ Por. K. R a h n e r. *Podstawowy wykład wiary*. Tł. T. Mieszkowski. Warszawa 1987 s. 344-347. Sakramentalność Kościoła jest wtórna do sakramentalności Chrystusa. Por. B o ł o z. *Eklezjalne aspekty moralności chrześcijańskiej* s. 101.

²⁶ Por. R o s a t o. *Wprowadzenie do posoborowej teologii sakramentów* s. 14.

²⁷ Por. J a n P a w e ł II. List apost. *Dominicae cenae*. Watykan 1980 nr 7.

²⁸ Według Rosato konieczny związek ortopraksji z ortodoksją sakramentalną wynika z połączenia dwóch nurtów: ruch odnowy liturgicznej (KL) oraz próba integracji nauki społecznej Kościoła z teologią dogmatyczną (KDK i encykliki społeczne). Zbieżność nurtów wyraża

Sakramenty, które mają w swej istocie charakter duchowy i wewnętrzny, są także wydarzeniami o charakterze wspólnotowym oraz moralnym i powinny wpływać na zachowania społeczne, wskazując chrześcijanom działania ukierunkowane na umocnienie jedności społeczeństwa i jego postęp moralny²⁹. Ukryte jest w tym wezwaniu, by chrześcijanie, jako członkowie Kościoła-sakramentu, stawali się „sakramentem” obecności Chrystusa i tajemnicy zbawczej w świecie. Albowiem sakramenty Kościoła otwierają człowiekowi oczy na sens jego własnej egzystencji w sposób żywy i istotny. Trzeba więc mówić o „sakramentalnej ewangelizacji”, która należy do *munus propheticum* Kościoła i pozwala nam lepiej zrozumieć prawdę o Kościele jako „społeczności profetycznej”³⁰. Misja profetyczna Kościoła zakłada zarówno ewangelizację podczas sprawowania sakramentów, jak też ewangelizację świata dzięki łasce sakramentalnej.

Sakramentalne posłannictwo Kościoła, z woli Chrystusa, odsłania bogactwo życia chrześcijańskiego. Różnorodność siedmiu sakramentów znaczy etapy uświęcenia i wzrostu duchowego, ale także uświęca historycznie całość życia ludzkiego. Ze strony człowieka poszczególne sakramenty pozwalają objąć wszystkie etapy i istotne momenty życia: narodzenie, rozwój, uzdrowienie i dar posłania. Powołując się na *Katechizm* można rozważać eklezjalny i społeczny charakter sakramentów Kościoła według następującego układu: sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego – chrzest, bierzmowanie, Eucharystia; sakramenty uzdrowienia – pokuta i namaszczenie chorych; sakramenty służące wspólnocie i posłaniu wiernych – sakrament święceń i małżeństwo³¹. Mimo iż każdy sakrament zachowuje swoją specyfikę i odrębność, to jednak ważne jest to, że integrują się wzajemnie, aż do stworzenia w osobie ludzkiej nowego człowieka, zdolnego żyć nowym życiem w społeczności eklezjalnej i świeckiej³².

Siedem sakramentów świętych to bardzo ważny element wyzwalającej i uświęcającej obecności Chrystusa w Kościele, a następnie w misji Kościoła

się w tym, że widzi się aktualną potrzebę odniesienia sakramentów do pilnych kwestii społecznych, ale także łaskę sakramentalną rozumie się jako duchową siłę, która rozjaśnia postrzeganie owych kwestii. Por. *Wprowadzenie do posoborowej teologii sakramentów* s. 113.

²⁹ Por. tamże s. 34.

³⁰ J a n P a w e ł II. Kat. *Świadectwo życia w Chrystusie w Kościele – wspólnocie prorockiej* (20.05.1992) nr 3. W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół* s. 125.

³¹ Por. KKK 1210-1211.

³² Por. J. G o c k o. *Kościół obecny w świecie – postawy do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II*. Lublin 2003 s. 366-386.

w świecie. Poprzez uczestnictwo w sakramentach Kościoła chrześcijanie zostają wprowadzeni w nowe życie według Ducha Świętego oraz zostają włączeni w Chrystusa integralnego. Dar jedności duchowej musi prowadzić do jedności egzystencjalnej uczniów Chrystusa, którzy są wezwani do odnowy Kościoła i świata.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty Kościoła

- Sobór Watykański II. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*. W: Sobór Watykański II. Konstytucje – Dekrety – Deklaracje. Wyd. 3. Poznań 1986 s. 40-70.
- J a n P a w e ł II: Encyklika *Redemptor hominis*. Watykan 1979.
- Encyklika *Dominum et Vivificantem*. Watykan 1986.
 - Encyklika *Veritatis splendor*. Watykan 1993.
 - Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*. Watykan 2003.
 - List apost. *Dominicae cenae*. Watykan 1980.
 - Kat. Świadectwo życia w Chrystusie w Kościele – wspólnocie prorockiej (20.05.1992) nr 3. W: Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół. Kraków–Ząbki: Wydawnictwo „M” 1999 s. 124-127.
 - Kat. Misja prezbiterów w sakramentalnej posłudze uświęcania (5.05.1993) nr 1. W: Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Kościół s. 226-229.
- Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań: Pallottinum 2004.

Opracowania

- B o ł o z W.: Eklezjalne aspekty moralności chrześcijańskiej. Tuchów: Wydawnictwo „Homo Dei” 1991.
- D y ł u s F.: Tajemnica Eucharystii w aspekcie eschatologii. W: Eucharystia. „Kolekcja Communio” nr 1. Poznań–Warszawa: Pallottinum 1986 s. 318-326.
- G o c k o J.: Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Teologiczno-społeczne aspekty posłannictwa Kościoła w świecie po Soborze Watykańskim II. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003.
- G r e n i u k F.: Sakramenty źródłem zobowiązań moralnych. RTK 34:1989 nr 3 s. 5-20.
- J e ż y n a K.: Moralne przesłanie nowej ewangelizacji. Wezwanie do odnowy Kościoła i świata. Lublin: Wydawnictwo KUL 2002.
- M i g u t B.: Znaki Misterium Chrystusa. Historiozbawcze ujęcie sakramentów według Salvatore Marsilego OSB (1910-1983). Lublin: RW KUL 1996.
- N a d o ł s k i B.: Słowo Boże i sakramenty święte. W: Katechizm Kościoła Katolickiego. Wprowadzenie. Red. M. Rusecki, E. Pudełko. Lublin: RW KUL 1995 s. 149-163.
- N a g ó r n y J.: Eucharystia – we wspólnocie i dla wspólnoty. W: Eucharystia – miłość i dziękczynienie. Homo meditant t. 9. Red. W. Słomka, A. J. Nowak. Lublin: TN KUL 1992 s. 126-140.

N a g ó r n y J.: Historiozbawczy fundament moralności chrześcijańskiej. W: Teologia moralna u kresu II tysiąclecia. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin: RW KUL 1998 s. 153-170.
R o s a t o P. J.: Wprowadzenie do posoborowej teologii sakramentów. Tł. A. Baron. Kraków: Wydawnictwo WAM 1998.

THE SACRAMENTAL CHARACTER OF MORAL LIFE

S u m m a r y

The post-Council reflection on understanding sacraments and their significance for moral Christian life should show their personalistic and salutary, ecclesial and social dimension. Holy sacraments have the character of a personal encounter with Christ, and through Him – with the Father and the Holy Spirit. God turns to the man with His gift of salvation and makes him able to accept the gift and give an answer. Accepting sacramental gifts requires understanding the moral imperative in them, which makes a Christian's moral life acquire the style of sacramental life. The Church that is a sacrament, owing to the presence of Christ-Sacrament in it, is the natural environment for the growth and development of moral life. A new emphasis in the post-Council revival is that Christians, as members of the Church-sacrament, should become a „sacrament” of Christ's presence and His salutary mystery in the world.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: sakramenty, wymiar osobowy, eklezjalny i społeczny sakramentów.

Key words: sacraments, personal, ecclesial, social dimensions of sacraments.